

ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ

Розглядаються визначення поняття стійкості в техніці і поняття стійкості суб'єктів економічних відносин, сформульована з філософських позицій концепція стійкості, що дозволяє об'єднати різні трактування цього поняття.

Determinations of notion of stability in a technique and notion of stability of subjects of economic relations are considered, the conception of stability which allows unite different interpretations of this notion is formulated from philosophical positions.

Під час переходу країн пострадянського простору від централізованого управління економікою до ринкових умов господарювання багато суб'єктів економічних відносин зіткнулися із значними фінансово-економічними проблемами, незадовільне рішення яких призвело до зниження техніко-економічних показників їх роботи, втрати стійкого стану на конкурентному ринку і до поступового або навіть раптового банкрутства. Причому, до раптового банкрутства схильні не тільки суб'єкти економічних відносин країн, які не мають належного досвіду роботи в ринкових умовах, але і такі гіганти, як, наприклад, Enron, Worldcom, Swissair і т.д., працюючі в даних умовах не одне десятиріччя. В зв'язку з цією проблемою дослідження економічної стійкості є вельми актуальною і має велике наукове і практичне значення.

Перш ніж перейти до дослідження стійкості суб'єктів економічних відносин, розглянемо декілька визначень поняття стійкості в техніці.

1. "Стійкість транспортних машин – здатність машин протистояти зовнішнім силам, прагнучим відхилити їх від заданого напрямку руху, викликати бічне ковзання коліс і перекидання" [1, с. 561] (переклад автора).
2. "Стійкість енергосистеми, здатність енергосистеми відновлювати початковий (або близьке до нього) стан після якого-небудь обурення, що виявляється у відхиленні параметрів системи від номінального значення" [2, с. 1385] (переклад автора).
3. "Стійкість підвалини – здатність підвалини споруди чинити опір випору ґрунту з-під підшви фундаменту" [1, с. 561] (переклад автора).
4. "Стійкість рівноваги - здатність механічної системи, що знаходиться під дією сил в рівновазі, після незначного відхилення повертатися в положення рівноваги" [2, с. 1385].
5. "Стійкість споруди – здатність споруди протистояти зусиллям, прагнучим вивести його з початкового стану статичної або динамічної рівноваги" [1, с. 561] (переклад автора).
6. "Стійкість навантаження – здатність асинхронних електродвигунів, що входять до складу комплексного навантаження електричної системи, продовжувати роботу при значному відхиленні від номінальних значень електричної напруги в мережі або завантаження механізму, що приводиться" [1, с. 560] (переклад автора).
7. "Стійкість літального апарату – здатність літального апарату відновлювати без втручання льотчика початковий режим руху після припинення дії обурюючих чинників" [1, с. 560] (переклад автора).

Узагальнюючи дані визначення, можна зробити висновок про те, що під стійкістю в техніці розуміється здатність протистояти зовнішнім силам і повертатися в початковий стан. Проте ці визначення не можна повною мірою застосувати до інших об'єктів, наприклад, до об'єктів економічних відносин.

Рішенням проблеми могли б стати оцінка і управління економічною стійкістю суб'єктів економічних відносин. Слід зазначити, що на сьогоднішній день не існує ні єдиної методики, ні єдиного підходу до визначення економічної стійкості. Більш того, до теперішнього часу не існує навіть єдиного обґрунтованого визначення поняття економічної стійкості суб'єктів

економічних відносин. Це, мабуть, пояснюється тим, що економічна стійкість суб'єкта економічних відносин – поняття складне, комплексне, як і сама економічна діяльність.

Для того, щоб визначення стійкості було самим універсальним, необхідно сформулювати його з філософських позицій розгляду концепції стійкості, який дозволить об'єднати різні трактування цього поняття, що є метою справжньої статті.

Для цього скористаємося вказівкою Ф. Енгельса: "Хто бажає вчинити дещо в галузі теоретичного загального природознавства, той повинен розглядати явища природи не як незмінні величини, що робить більшість, а як мінливі, текучі" [3, с. 63] (переклад автора).

У зв'язку з цим слід зазначити, що стійкість у всіх наведених вище прикладах розглядається стосовно змінного стану об'єкту (або яких-небудь його параметрів) в результаті діючих на нього сил, що відповідає філософським поняттям концепції стійкості. згідно яким, все в світі тече, все змінюється.

Так, в розглянутому вище першому визначенні прикладі транспортна машина буде **стійкою навіть** у тому випадку, коли під впливом зовнішніх або внутрішніх сил у неї матиме **місце биче ковзання коліс**. внаслідок чого вона змінить заданий напрям руху. В процесі збільшення значень діючих зовнішніх сил знижується і стійкість машини і при певній (критичній) величині цих сил машина перекинеться і перейде із стійкого стану в нестійкий, тобто перестане виконувати функції транспортної машини з даного моменту часу. Аналогічно цьому, втрата стійкості підстави (третє визначення) є останньою фазою напруженого стану ґрунту у міру зростання переданого на нього навантаження. Після досягнення певної критичної величини підвалина припиняє виконувати свої функції і стає нестійкою.

Таким чином, для всіх об'єктів з різних областей техніки, процитованих нами з джерел [1,2], характерним є їх здатність протистояти зовнішнім силам і повертатися у початковий стан. З урахуванням приведеного вище, спробуємо дати визначення стійкості системи.

Стійкість системи – характеристика здатності даної системи виконувати свою основну функцію в процесі дії на неї зовнішніх і (або) внутрішніх сил, що змінюють її первинний стан до моменту досягнення цими силами граничних (критичних) величин.

На користь такого визначення, на наш погляд, свідчать чотири обставини.

По-перше, стійкість – це, перш за все, характеристика системи, яка визначає систему як стійку або нестійку. Ця характеристика може бути як якісною, так і кількісною. Причому, якісно можна охарактеризувати тільки стійку систему (вельми стійка, високостійка, стійка, малостійка і т.д.). Нестійку систему якісно визначити не можна (сильно нестійка, досить нестійка і т.п.). Якщо система нестійка, то це значить, що вона вже стала нездатною виконувати свою основну функцію в період дії на неї зовнішніх і внутрішніх сил. Характеристика стійкості (нестійкості) може застосовуватися до будь-якої системи, що підкреслює її загальність (універсальність) у філософському плані.

По-друге, виконання системою своєї основної функції і дія на неї зовнішніх і внутрішніх сил характеризують дію, тобто мінливість стану системи.

По-третє, виконання системою своєї основної функції в процесі дії на неї зовнішніх і внутрішніх сил характеризує як час дії цих сил, так і процес зміни стійкого стану системи.

По-четверте, момент досягнення зовнішніми і (або) внутрішніми силами граничних (критичних) величин характеризує міру.

Єдність загальності (універсальності) характеристики, мінливості стану і часу відповідають філософській позиції концепції стійкості.

Система, що досягла певної граничної (критичної) величини, і не здатна виконувати свою основну функцію, вважається нестійкою.

Наприклад, залізничний міст, що є системою сталевих ферм і бетонних опор, прогинається під вагою потягу, чинячи опір цьому навантаженню. Після того, як потяг проїде через міст, міст відновлює початковий стан. У разі, коли вага потягу перевищить фактичну несучу здатність моста, міст може руйнуватися і припинити виконання своєї основної функції. В цьому випадку можна говорити про втрату його стійкості.

Як зазначалося вище, будь-який суб'єкт економічних відносин можна представити як систему. Виходячи з цього, спробуємо дати визначення стійкості суб'єкта економічних відносин і відповідно економічної системи.

Відразу хотілося б додати, що більшість авторів, говорячи про економічну стійкість суб'єкта, як суб'єкт у більшості випадків мають на увазі підприємство [4–10], а, говорячи про стійкість суб'єкта, запроваджують епітет "фінансова" [4–9].

Отже, проаналізуємо визначення фінансової стійкості, що даються різними авторами. А саме, фінансова стійкість це:

- "стабільність фінансового положення підприємства в довгостроковій перспективі, забезпечувана високою часткою власного капіталу в загальній сумі фінансових коштів, що використовуються" [4, с.509] (переклад автора).
- "це такий стан фінансових ресурсів, при якому підприємство, вільно маневруючи грошовими коштами, здатне шляхом ефективного їх використання забезпечити безперервний процес виробничо-торгової діяльності, а також витрати на його розширення і оновлення" [5, с.221] (переклад автора).
- "це такий стан фінансових ресурсів підприємства, їх розподіл і використання, яке забезпечує розвиток підприємства на основі зростання прибутку і капіталу при збереженні платоспроможності і кредитоспроможності в умовах допустимого рівня ризику" [6] (переклад автора).
- "це певний стан рахунків підприємства, що гарантує його постійну платоспроможність" [7] (переклад автора).
- "одна з характеристик відповідності структури джерел фінансування в структурі активів" [8] (переклад автора).
- "характеристика, що свідчить про стабільне перевищення доходів над витратами, вільне маневрування грошовими коштами підприємства і ефективно їх використання, безперервність процесу виробництва і реалізації продукції" [9] (переклад автора).
- "це стабільність діяльності підприємства в довгостроковій перспективі" [9] (переклад автора).
- "це стабільність фінансового положення підприємства, забезпечувана достатньою часткою власного капіталу у складі джерел фінансування" [8] (переклад автора).
- "фінансовий стан підприємства, господарська діяльність якого забезпечує в нормальних умовах виконання всіх його зобов'язань перед працівниками, іншими організаціями, державою завдяки достатнім доходам і відповідності доходів і витрат" [10, з. 360] (переклад автора).

На наш погляд, не дивлячись на зайву деталізацію, жодне з вищенаведених визначень не відображає повною мірою суті поняття "фінансова стійкість".

Перша причина, чому не можна керуватися цими визначеннями, це те, що апріорі формуються положення, які зовсім не є очевидними, не вимагаючими доказів. Друга причина – їх позиції істотно розрізняються, по-різному трактуються.

Проаналізуємо основні відмінності приведених визначень.

- в першому і восьмому визначенні фінансова стійкість розуміється як "стабільність фінансового положення";

- в другому і третьому – як "стан фінансових ресурсів";
- в четвертому – як "певний стан рахунків";
- в п'ятому – як "одна з характеристик відповідності структури джерел фінансування";
- в шостому – як "характеристика";
- в сьомому – як "стабільність діяльності підприємства";
- в дев'ятому – як "фінансовий стан підприємства";

Примітно, що в першому, сьомому, і восьмому визначеннях при визначенні фінансової стійкості використовується епітет "стабільність". Це, на наш погляд, пов'язано з особливостями перекладу, оскільки в перекладі з англійського "financial stability" означає "фінансова стійкість, фінансова стабільність" [11,12]. На нашу думку, в економіці ці терміни є синонімами і цілком взаємозамінні, у відмінності від механіки, де має місце тільки стійкість (конструкції, підстави, споруди), але ніяк ні стабільність.

Причому, звертає на себе увагу той факт, що в першому і восьмому визначеннях йдеться про стабільність фінансового положення, а у сьомому – про стабільність діяльності підприємства. В принципі підприємства можуть протягом довгого часу працювати стабільно погано, маючи погані фінансово-економічні показники. Наприклад, більшість вугільних шахт України без державних дотацій через різні об'єктивні і суб'єктивні причини працювати просто не можуть, але працюють вони при цьому стабільно погано.

Проаналізуємо тепер механізм забезпечення фінансової стійкості.

В першому визначенні фінансова стійкість досягається за рахунок забезпечення високої частки власного капіталу в загальній сумі використаних фінансових коштів.

У другому – за рахунок вільного маневрування грошовими коштами і ефективного їх використання.

В третьому – також за рахунок розподілу і використання фінансових ресурсів.

В четвертому механізм забезпечення "певного стану фінансових рахунків підприємства, що гарантує його постійну платоспроможність" зовсім не дається.

В п'ятому також немає опису механізму забезпечення фінансової стійкості.

В шостому – за рахунок стабільного перевищення доходів над витратами, вільного маневрування грошовими коштами підприємства і ефективного їх використання. Тут немає чіткого визначення "вільного маневрування грошовими коштами" – їх вільно можна вкласти і в збиткові проекти.

В сьомому – механізм не описаний.

У восьмому – за рахунок забезпечення достатньої частки власного капіталу у складі джерел фінансування. Не вказується величина "достатньої частки".

У дев'ятому – "завдяки достатнім доходам і відповідності доходів і витрат". Не вказуються величини "достатнього доходу" і "відповідності доходів і витрат".

Тепер спробуємо провести аналіз наведених вище визначень в частині інтервалу забезпечення фінансової стійкості.

В першому і сьомому визначеннях йдеться про довгострокову перспективу.

В решті визначень часовий інтервал забезпечення фінансової стійкості не визначений.

Отже, як же визначити поняття економічна стійкість для суб'єкта економічних відносин найточнішим і загальним чином?

Для аналізу стійкості суб'єктів економічних відносин, перш за все, необхідно окремо розкрити зміст і внутрішню сутність понять "стійкість" і "економічна". В буденному розумінні стійкість означає, що об'єкт несхильний до коливань, постійний, стабільний і т.д. При землетрусах більш стійкі будівлі з меншою кількістю поверхів, які мають більш

міцний фундамент. Дерево, що володіє кореневою системою, більш стійке по відношенню до дерев'яного стовпа, просто вкопаного у землю. Всі ці приклади стійкості – парні, ступінь стійкості одного об'єкту має сенс, якщо його порівнювати з іншим. Один і той же об'єкт може бути більш стійким у порівнянні з іншим і менш стійким у порівнянні з третім. В той же час можна оцінити стійкість і окремого об'єкту, не порівнюючи його з іншими, оскільки стійкість характеризує стан об'єкту по відношенню до зовнішніх дій. Більш стійким є такий стан об'єкту, який, при рівних по силі зовнішніх діях і внутрішніх зсувах, схильний до менших змін, відхилень від колишнього положення.

Для розгляду терміну "економічний" хотілося б розглянути елементарну модель економічних відносин. [13, с.78]. Одним з базових елементів у цій моделі економічних відносин є суб'єкт економічних відносин. Він учасник переважної більшості економічних процесів.

Суб'єкти економічних відносин вступають у відносини з приводу об'єктів економічних відносин. Об'єктами економічних відносин є права суб'єктів економічних відносин на матеріальні і нематеріальні об'єкти [13, с.79, 228]. Ключовою характеристикою об'єктів економічних відносин є вартість.

Суб'єкт економічних відносин, що бере участь в певних економічних відносинах з метою збільшення сумарної вартості контрольованих ним об'єктів економічних відносин, по суті, є специфічним суб'єктом економічних відносин – суб'єктом підприємницької діяльності.

Основною метою суб'єкта підприємницької діяльності (участі його в певних економічних відносинах з приводу конкретних об'єктів економічних відносин) є зростання його власного капіталу (чистих активів).

На величину власного капіталу суб'єкта підприємницької діяльності впливають чотири основні типи операцій: доходи, витрати, внески і вилучення [13, с. 212].

Всі чотири вказані типи операцій, повторюючись в часі, формують потоки: потоки отримання доходів і здійснення витрат, потоки здійснення внесків і вилучень. Ці потоки є умовно-грошовими потоками – CCF (Conventional Cash Flow) – потоками об'єктів економічних відносин між суб'єктами економічних відносин в певний період часу, вираженими у грошовому еквіваленті [13, с.58].

Згідно принципам суб'єктивності і абсолютності економічних оцінок, CCF оцінюються суб'єктами економічних відносин або як негативні, або як позитивні. З погляду суб'єкта підприємницької діяльності, CCF внески і доходи є позитивними, оскільки відповідають його економічним інтересам (збільшують власний капітал), а CCF вилучення і витрати є негативними, оскільки не відповідають його економічним інтересам (зменшують власний капітал).

Генеральним правилом для суб'єкта підприємницької діяльності, що ухвалює економічне рішення, є забезпечення максимальної різниці між позитивними і негативними CCF, що виникають в результаті реалізації цього рішення.

Підводячи підсумок аналізу стійкості суб'єкта економічних відносин з погляду концепції CCF, з філософських і технічних позицій, спробуємо дати визначення стійкості суб'єкта економічних відносин.

Економічна стійкість суб'єкта – характеристика здатності суб'єкта економічних відносин виконувати свою основну функцію в період дії на неї зовнішніх і внутрішніх сил, направлених на зменшення вартості позитивних CCF майбутніх періодів і збільшення (по абсолютній величині) вартості негативних CCF.

Фінансова діяльність, що є одним з видів економічної діяльності, може здійснюватися суб'єктом економічних відносин як у вигляді підприємницької, так і

непідприємницької діяльності. Враховуючи вищесказане, сформулюємо визначення поняття "фінансова стійкість".

Фінансова стійкість – це економічна стійкість суб'єкта економічних відносин, що здійснює фінансову діяльність.

В цій моделі суб'єкт економічних відносин можна представити як систему, тобто безліч об'єктів (елементів), що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, створюючих певну цілісність, єдність. Наприклад, завод, шахта, фірма складаються з безлічі елементів (цехи, ділянки, відділи), що знаходяться у відносинах один з одним, створюючи певну цілісність і єдність (заводу, шахти, фірми). Таким чином, і приватний підприємець, і підприємство, навіть ціла галузь або держава є суб'єктами економічних відносин, що дозволить говорити про стійкість суб'єкта економічних відносин в широкому значенні. Звідси визначення економічної системи виглядатиме таким чином.

Стійкість економічної системи – характеристика здатності економічної системи виконувати свою основну функцію в період дії на неї зовнішніх і внутрішніх сил, направлених на зменшення вартості позитивних ССФ майбутніх періодів і збільшення (по абсолютній величині) вартості негативних ССФ.

На думку автора, такі визначення достатньо точно і повно відображають сутність економічної і фінансової стійкості суб'єкта економічних відносин і не суперечать загальному визначенню стійкості системи.

До числа найважливіших економічних проблем в ринкових умовах є визначення меж економічної стійкості підприємства. Вивчення цієї проблеми автори продовжать в подальших статтях.

Література

1. Политехнический словарь/ под ред. А.Ю. Ишлинского и др.: 3-е изд., переаб. и доп. – М.: П50 «Большая Российская энциклопедия», 1998.- 656с.: ил.
2. Философский энциклопедический словарь/ под ред. Л.Ф. Ильичёва, П.Н. Федосеева, С.М. Ковалёва и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
3. Энгельс Ф.. Диалектика природы. - Партиздат, 1933. –304 с.
4. Бланк И.А.. Стратегия и тактика управления финансами. - Киев. МП «ИТЕМ лтд», СП «АДЕФ-Украина», 1996 – 534с. (509).
5. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: Монографія. - К.: КНЕУ, 2001.- 387с.
6. http://autodelo.narod.ru/content/5_2/5_2_2.html
7. http://odl.sstu.edu.ru/books/glava_2.html
8. http://www.findirector.ru/finansial_analyse/10_analyse.htm
9. http://www.dist-cons.ru/modules/fap/fin3/text3_1.html
10. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь: 2-е изд., исправ.- М.: ИНФРА-М, 1998.-479с.
11. Жданова И. Ф., Вартумян Э.Л. Англо-русский экономический словарь.: 2-е изд. – М.: Рус. яз., 1998. – 880 с.
12. Компьютерный переводчик «Контекст 3.51». Раздел «Коммерческие термины».
13. Галасюк В.В. Проблемы теории принятия экономических решений: Монография.- Днепропетровск: Наука и образование, 2000 г. - 296 с.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Шевцовою О.Й. 01.06.05*

*Надійшла до редакції
13.05.05*